

Városainkban sok olyan utcánév van, amely a város multjára, történetére, fejlődésére jellemző körülményeket örökít meg. Az utcanevekből gyakran következtetni lehet helyrajzi változásokra, a lakosság településére, foglalkozására, nemzetiségi, vallási, társadalmi tagozódására.

Az utcanevek természetesen sokat változnak. Régi oklevelekből, városi térképekből és tervrajzokból, régi adóajstromokból, végrendeletekből, a városi tanács ülési jegyzőkönyveiből, vagy a város multjára vonatkozó kéziratokból azonban az utcák régi nevei is megállapíthatók. E régi utcanevek igen értékes adatokat szolgáltathatnak egy-egy város, sőt az ország történetéhez.

ÁRPÁDKORI UTCANEVEK

Minden város életében volt olyan korszak, amidőn még utcanevei nem voltak. A helymeghatározásnál akkor még a maitól eltérő eljárásokat követtek. Az első elnevezések nem voltak a mai értelmezés szerint utcanevek, hanem csak bizonyos tájékozódásra alkalmas megjelölések. Például ilyenek: *Vászonféhéritő* (Miskolc), az *Arokháton* (Szeged), *Fővényverem* (Sopron), a *Vendégfogadónál* (Ráckeve) stb. Az ilyen elnevezések a város életének későbbi korszakában is előfordultak, amikor például egy-egy dűlő a belterületbe olvadt, vagy egy elpusztult városrész újjáépült. Ezek az elnevezések sokáig fennmaradtak és sok későbbi utcánév alapjai lettek.

A legősibb utcanevek azok, amelyek a primitív városképet illusztrálják. Ilyenek: *Fő-, Nagy-, Kis-, Ó-, Új-, Alsó-, Felső-, Középső-, Hátsó-, Külső-, Derék-, Kerek-, Szűk-, Hosszú-, Templom- és Iskola-utca*. A *Fő-utca* városaink legrégebbi utcái közé tartozik. *Esztergomban a Külső- és Szűk-utcával együtt már az Árpád-korban említik.*

A városok terjeszkedésével a városkép is színesebb lett és az utcanevek ekkor már a természetből, határrészekről, erdőről, hegyről, folyóról, patakról, tóról, vagy a rajtuk lévő építményekről vették elnevezésüket. Majdnem minden városban van egy-két *Hegy-, Erdő-, Bánya-, Folyó-, Forrás-, Patak-, Meder-, Víz-, Ér-, Tó-, Sziget-, Töltés-, Part-, Rév-, Mocsár-utca*.

A városok nagy részét fallal vették körül, soknak vára is volt. Ezzel kapcsolatban *szűnek fel, de a vár lebontása után is sokáig megmaradnak az erődítéssel és a várbeli élettel kapcsolatos utcanevek*. Ilyenek: *Vár-, Óvár-, Öregvár-, Tüskevár-, Várköz-, Várfok-, Vártelek-, Váralja-, Ostrom-, Palánk-, Sánc-, Árok-, Arokhát-, Puskás-* stb. utca. Az utcanevezés alapjául a városkapuk is szolgáltak,

Budapestre vonatkozó ujságcikkek

Szerző: *G. Zs.*

Cím: **VALAMIT AZ UTCÁKRÓL**

Forrás: *Tudomány és élet*

(Hely)

(Idő)

(Köt. v. füz.)

(Oldal)

Osztályozás

Tárgy: *725-092.1*

Hely:

Idő: *"1954"*

Személy:

Helyszám:

MILYEN RÉGI A SZENTENDREI-ÚT?

Már régtől fogva igen gyakori, sőt a mai utcanevek között is nagy számban vannak olyanok, amelyek a szomszédos falvakba, városokba vezető útvonalakat, irányt jelölnek meg. Egerben már 1444-ben említik a *Hatvan-utcat*. Debrecenben 1564-ben a *Cegléd- és Hatvan-utcat*. Szegeden 1522-ben a *Budai-utcat*. Nagykőrös minden kifelé vezető utcája a szomszédos városok nevét viseli. Ilyen volt Budapesten a *Hatvani-*, ma a *Kerepesi-, Szentendrei-utca*. Ezek az utcanevek változtak a legkevésbé és elnevezésükben gyakran megőrizték beolvadt határrészek és elpusztult községek nevét is, mint pl. az egri *Almagyar-*, a makói *Szentlőrinc-*, a nagykőrösi *Encsi-utca*. De nem minden városnevet viselő utca volt irányjelző. Például Nyíregyházán a *Szarvas-utca*ban a Szarvasról beköltözött családok laktak. A budapesti belvárosi *Bécsi-utca* sem az osztrák Bécs városa felé vezető irányt mutatja, hanem a régi Pest Bécs, illetve *Ujbécs* nevű városrészeknek az emléket őrzi. (A „Bécs“ szó a régi magyar nyelvben megerősített helyet, városzerű épületet jelentett.)

Az utcák egy másik csoportját a nemzetiségekről nevezték el. Ezek az utcák többnyire akkor keletkeztek, amikor a város nemzetiségétől elütő népréteg beköltözése következett be. Gyakran eltűntek ezek az utcanevek akkor, amikor az illető nemzetiség beolvadt vagy elköltözött. Nemzetiségeket jelentő utcanevek: *Magyar-, Német-, Szász-, Sváb-, Tót-, Horvát-, Bessenyő-* stb. utca.

Vannak a török hódoltságra emlékeztető utcanevek is, amelyek nagyrészt már a hódoltság után keletkeztek. Legtöbb török elnevezés Pécsen található. Egész sereg városunkban van *Török-utca*, Debrecenben *Basahalom-utca*, Szegeden *Hóbiárt basa-utca*, továbbá a szigetvári *Szulimán-utca*, Hatvanban és Egerben a *Janicsár-utca*. Hajduszoboszlón a *Török-domb-utca* stb. *A Tabánváros és a Tabán elnevezés is a török hódoltság emléke.*

MESTERSÉG NEVEK

Az utcanevek történetében külön fejezet az, amely a lakosság foglalkozásáról, mesterségekről, iparágakról való elnevezést jelent. Ezek sokszor érdekes tükröt adnak a városok gazdasági életének. A legelső között a *Mészáros-utca* jelentkezett, továbbá a *Kovács-utca*, de a XIV. századtól kezdve találkozunk ilyen elnevezésekkel, mint *Nyerges-, Halász-, Zsemlyesütő-, Kalácssütő-, Söhördő-, Timár- és Varga-utca* stb. Miskolcon a *Varga-szögben* lakó vargák cserezték a Szinván az állatbórt. Debrecenben a XVI. századtól ismeretes *Csapó-utca* a posztónyírokról és festőkről *Nyíró- és Festő-utca*nak is nevezték. Régi foglalkozási elnevezéseket jelölnek az *Ótvös-, Patikás-, Sarkantyús-, Harangöntő-, Kötélverő-, Gombkötő-, Szénegető-, Fuvaros-, Pereces-, Serfőző-, Bába-utca* stb. Ehhez hasonló módon keletkeztek az olyan utcanevek, mint *Prédikátor-utca* Szegeden (1522), *Harangozó-utca* Egerben (1420), *Bíró-utca* Székesfehérvárott, a *Papszer* Miskolcon.

A társadalmi osztálytagozódás emlékét őrzi a sokféle található *Nemes- és Uri-utca* vagy az *Urak* utcája.

Sok utca kapta elnevezését az ott található középületről. Így mindenütt van *Iskola-utca*, *Templom-utca*, sokféle van *Kórház- vagy Is-*

potály-utca. Gyakori az *Arvaház-, Szegényház-, Fürdő-utca*. A város gazdasági képének egy-egy részét őrzi a *Malom-, Harmincad-, Dézsmaház-, Sóház- és Serház-utca*. Ezek az épület eltűnése után is sokáig fennmaradtak.

Nem egy utca valamely vendéglő nevével, vagy cégtáblájáról kapta nevét. Ez a tény sok különös utcánév megfejtéséhez szolgál felvilágosítással. Ilyenek a régi Pesten a *Borz-, a Kalap-, a Nyúl-utca*, vagy Vácott a *Galamb-, Hattyú-, Alma- és Csillag-utca*.

A kereskedelmi forgalom emlékét őrzi számos térnek az elnevezése. Például a sokféle található *Halpiac, Gabonapiac, Marhavásár-tér, Széna-tér, Cserép-tér, Deszka-tér* stb.

NINCSKI-UTCA, ALIG-UTCA...

Vannak kedves nevek, amelyek nem annyira várostörténeti adatot jelentenek, hanem inkább a nép találó elnevezőképeségét mutatják. Így pl. félreeső kis utcák, sikátorok, közök, zugok neve gyakran: *Zsák-utca, Nincski-utca, vagy Térjmege-utca*. Van *Urge-, Csöpp-, Vak-, Alig-utca*. Többfelé találkozunk a *Csókoló-utca* elnevezéssel is. Persze ezzel kapcsolatban vannak téves feltevések is. Így Miskolcon a

régi *Nyakkvágó-utca* nem annak az emléket őrzi, hogy itt a közbiztonság nem lett volna jó, hanem eredete abból a korból származik, amikor a városnak még pallósjoga volt és a vesztőhely ebben az utcában volt.

Személyekről már a középkortól kezdve neveztek el utcákat. Ennek az oka nem annyira tiszteletadás volt, mint inkább az, hogy egy közismert személyről könnyen felismerték az illető utcát. Így kapta nevét a budapesti *Rumbach-utca* a hasonló nevű orvosról, a *Conti-utca* Conti Lipót kőfaragóról.

NÉPHANGULAT AZ UTCA- NEVEKBEN

Az utcák elnevezésének második korszakát a XIX. századnak mintegy a közepére tehetjük. A városi hatóságok akkor kezdtek beavatkozni az utcák elnevezésébe. Ennek ellenére még sok helyen fennmaradt a népnek utcanévadó szerepe és a hatósági elnevezések nem egyszer a néphangulatot tükrözik vissza. E korszakban mutatkozik meg először a politikai élet visszhangja az utcák elnevezésében. Kialakulnak bizonyos tipikus utcanévek. Így a szabadságharc idején mindenféle keletkezett *Kossuth-, Batthyány-utca, Igazság-, Nemzeti-, Egyezség-tér* stb.

Az első világháború emlékét is sokfelé őrizik az utcanévek. Egy-egy csatáról (*Isonzó-utca*), egy-egy ezred nevééről (*101-es utca, Tizes Honvéd-utca*) neveztek el utcákat, de lett *Rokkant- és Hadiárva-utca* is.

Az ellenforradalom az utcanévek megváltoztatásával a magyar nép elnyomóinak, ellenségeinek egész soráról nevezett el utcákat. Ezeket a neveket az ország felszabadulása éppúgy eltörölte, mint a Bach-korszak utcanéveit a nép akarata. Ezek helyébe a magyar történelem szabadságért küzdő munkás- és parasztvezéreinek, a munkás- és parasztmozgalom mártírjainak nevei kerültek.

A HÁLA ÉS KEGYELET...

A felszabadult nép az uri Magyarország által el nem ismert, nem méltányolt haladó írók, művészek emlékét is végre megörökíthette. Így kapott utcát *József Attila, Bartók Béla, Móricz Zsigmond, Ady Endre*.

A magyar nép hálája jut kifejezésre a felszabadító Szovjet Hadsereg nevének és kimagasló vezéreinek nevét megörökítő utcaelnevezésekben.

A felszabadult magyar népakarat kegyeletes megemlékezését tükrözik a *Lenin, Sztálin, Marx, Engels* nevét viselő utcák és terek, csakúgy, mint a *November 7-tér, Október 6-utca* és a *Március 15-tér*.
G. Zs.